

Božena Begović- prvi glas u eteru Radio Zagreba

Hruška, Marta

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:932888>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-14**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

Fakultet političkih znanosti

Studij novinarstva

ZAVRŠNI RAD

Božena Begović- prvi glas u eteru Radio Zagreba

Studentica: Marta Hruška

Mentorica: prof. dr. sc. Marina Mučalo

Zagreb, 2024.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. BIOGRAFIJA	3
3. POLITIČKI ANGAŽMAN.....	8
4. GLUMAČKI I KNJIŽEVNI RAD.....	12
5. PRIVATNI ŽIVOT.....	17
6. ZAKLJUČAK.....	21
7. LITERATURA	23

POPIS SLIKA

Slika 1. Božena Begović (1901-1966).....	2	
Slika 2. Božena Begović kao mlada glumica u Beču	3	
Slika 3. Božena Begović u studiju Radio Zagreba	5	
Slika 4. Prvi Radio Zagreb na adresi Markov trg 9	6	
Slika 5. Božena Begović 50-ih godina 20. st.....	11	
Slika 6. Današnje Zagrebačko kazalište mladih	Slika 7. Ulaz u ZKM	14
Slika 8. Jurjevska ulica	Slika 9. Adresa Boženinog stana	17
Slika 10. Posvetna ploča		18
Slika 11. Plakat za predstavu 2022.godine		22

1. UVOD

„Halo, halo, ovdje Radio Zagreb“ bile su prve riječi u eteru Radio Zagreba koje je 15. svibnja 1926. godine, izgovorila mlada glumica Božena Begović.

Ovaj rad ima za cilj predstaviti tu neobičnu i snažnu ženu koja je ostavila dubok trag u hrvatskoj kulturi. Božena Begović bila je glumica, spikerica, književnica i prevoditeljica, ali i činovnica. Međutim, bila je i direktorica Drame zagrebačkog HNK, predavačica na Glumačkoj školi, prva predsjednica Društva hrvatskih književnica, zagrebačka odbornica te kazališna animatorica i redateljica kazališnih predstava za djecu.

Unatoč njezinom značajnom doprinosu, ime Božene Begović rijetko se spominje i polako klizi u zaborav. Cilj ovog rada jest podsjetiti na njezin lik i djelo, osobito stoga što je svojom najavom „Halo, halo ovdje Radio Zagreb“ zauvijek obilježila početak hrvatske radiofonije.

Slika 1. Božena Begović (1901-1966)

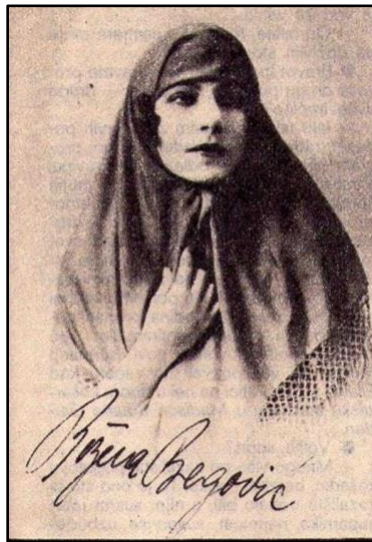

2. BIOGRAFIJA BOŽENE BEGOVIĆ

U Hrvatskom književnom leksikonu¹, o mladim godinama i školovanju Boženi Begović piše: „spisateljica, prevodilac i kazališna radnica (Split, 18. III 1901 — Zagreb, 10. VI 1966). Kći je književnika Milana Begovića i Paule, rođ. Goršetić. Osnovnu školu polazila je u Hamburgu (1908–1912), četiri razreda gimnazije (1912–1916) i *Akademie für Musik und darstellende Kunst* u Beču (1916–1919)“.

Kako se odvijala ta na prvi pogled neobična životna priča, dodatno pojašnjava Snježana Banović (2018). Prema njezinim riječima, Milana Begovića je kao dramaturga, 1910. angažiralo hamburško kazalište „Deutsche Spielhaus“ pa se cijela obitelj preselila u Hamburg gdje je Božena dovršila osnovnu školu. Međutim, opet iz razloga novog očevog angažmana u kazalištu „Neue Wiener Bühne“, obitelj se preselila u Beč. Upravo u Beču, Božena završava srednju školu te Glumačku akademiju. Njemački joj je glavni jezik, na njemu piše i objavljuje svoje prve pjesme. Tečno govori francuski, služi se dobro talijanskim i engleskim, usto uči i češki i esperanto.

Slika 2. Božena Begović kao mlada glumica u Beču

¹ [BEGOVIĆ, Božena - Hrvatski biografski leksikon \(lzmk.hr\)](http://lzmk.hr)

Oko 1920. godine, nastalo je njezino prvo dramsko djelo na njemačkom jeziku „Der Tod des Achilles“ (Smrt Ahila). Upravo zbog svojeg poznavanja stranih jezika, bila je vrlo tražena i kao prevoditeljica. Na njemačkom je napisala i svoje prve pjesme. Već sa šesnaest godina u bečkom časopisu *Muskete* objavljen je njezin prvi tekst u prozi- crtica „Die Befreiung“ (Oslobođenje).

Kreće se u širokom umjetničkom krugu u kojem se kreću njezini roditelji, otac Milan i majka Paula. Mnogi podržavaju njezin talent i ambiciju i tako Božena s već dvadeset i tri godine iza sebe ima dojmljivu kazališnu karijeru. S uspjehom igra u manjim ulogama u njemačkom kazalištu *Volksbühne* te u većim, u provincijskom *Renaissance Bühne* u industrijskom mjestu *Steyr*.

Politički lijevo orijentirana, razmišlja o angažmanu u politici, no ne zna kako to spojiti s glumačkom profesijom. Smatra da je politički angažman rezerviran za odlučne, jake i smjele ljude, a ona se nije smatrala takvom. Nastupajući pred radničkom publikom u mjestu *Steyr*, sve više potvrđuje svoja uvjerenja i političke ideje.

Nakon njemačke i austrijske pozornice, put je vodi u Zagreb. Njezin otac, tada već istaknuti kazališni kritičar, tvrdi da će u novoj državi naći šire polje rada. Nakon jedne dubrovačke sezone, nastupa na zagrebačkoj sceni, u Hrvatskom narodnom kazalištu. Briljira u glavnoj ulozi *Blanche* u drami svog oca „Svadbeni let“ u režiji *Ive Radića*.

No, unatoč njezina besprijekorna glumačkog talenta, Božena ne može podnijeti različite interese kazališnog života. Borila se protiv predrasuda i patrijarhalnih normi u društvu u kojem je živjela. Njezini stavovi i ponašanje nisu se podudarali s tradicionalnim očekivanjima društva o tome kako bi se žena trebala ponašati te ju kao takvu često odbacuju i podcjenjuju. Duboko razočarana stavovima mnogih redatelja koji su vjerovali da žena ne može biti talentirana glumica ako ne prihvati određene moralno upitne kompromise, kao i nepravednim odnosom prema mladim umjetnicima, Božena je u sebi nosila snažan osjećaj pobune i neizmjernu želju za društvenim reformama.

Njezino nezadovoljstvo doseglo je vrhunac kada su počele kružiti priče da ona nije autorica teksta objavljenog pod njenim imenom u časopisu *Suvremenik*. Glasine su tvrdile da je njezin otac, koji je ujedno bio i urednik časopisa, napisao taj tekst, jer se tada vjerovalo da žena nije sposobna za takvo pisanje.

Veliki uzor i utjeha postaje joj obiteljski prijatelj Miroslav Krleža, no unatoč njegovoj potpori, Božena odlazi kod majke koja se nakon raspada nesretnog braka vraća u svoj rodni kraj, Dubrovnik. Tamo Božena otkriva novi talent u ulozi menadžera, nalazi se na samom čelu Dubrovačkog pozorišnog društva te 1924. godine počinje režirati predstave, glumiti u istim, osmišljava scenografiju i kostime za predstave rađene po Shakespeareu, Vojnoviću, Nušiću i Begoviću. Unatoč idealnim prilikama ovog grada, Božena nakratko odlazi u Beograd gdje glumi u Vojnovićevoj predstavi Smrt majke Jugovića.

Nakon Beograda, Božena se ponovno vraća u Zagreb, piše libreto za balet Faunova noć i postaje spikerica novoosnovane zagrebačke postaje- Radio Zagreb.

Slika 3. Božena Begović u studiju Radio Zagreba

„Halo, halo, ovdje Radio Zagreb. Pozdravljamo svoje prve slušaoce i molimo da nam odmah telefonom javite kako nas čujete”, bile su prve riječi u zagrebačkom eteru koje je 15. svibnja 1926. godine u 20:30 sati, svojim ugodnim glasom, izgovorila tada 25-godišnja Božena. Kao jedina spikerica, vodila je i najavljivala program zagrebačke stanice. Čitala je vijesti, reklame i tekstove u svim emisijama te je glumila u dramskim igrama.

Dane je provodila u malenom studiju na Gornjem gradu, za visokim pultom s dva gramofona na koje je stavljala gramofonske ploče. Iznad gramofona bio je montiran mikrofona kojeg se Božena, da ga dohvati, morala protegnuti i stati na prste. Osim svega navedenog, pisala

je najave i brojne uvode u emisije, a kad je trebalo proizvodila je i zvučne efekte. Božena je organizirala i prvi doček Nove godine uz radio. Vodila je brigu i o najmlađoj publici pa su tako dječica uživala u njezinoj najpopularnijoj jutarnjoj emisiji, a „tetu Boženu“ svakog su dana zatrpavala njihova mnogobrojna pisma oduševljenja.

Slika 4. Prvi Radio Zagreb na adresi Markov trg 9

Stalni pritisak okoline i teški radni uvjeti na radijskoj stanici gdje je obavljala više poslova istovremeno značajno pogoršavaju Boženino zdravstveno stanje. Zbog kontinuiranog stresa na poslu razvija kroničnu bolest želuca što je prisiljava da napusti mjesto radijske spikerice. Ulogu prepušta kolegi, spikeru Hrvoju Macanoviću, vjerujući da će on uspjeti nastaviti tamo gdje je ona stala.

Bolesna i shrvana, ponovno se vraća majci u Dubrovnik, no unatoč bolesti koja ju je mjesecima držala prikovanu za krevet, neumorno piše feljtone, zarađujući skromnih 100 dinara po komadu. Tako je nastavila sve do svog povratka u Zagreb, pokazavši nevjerojatnu snagu volje i predanost pisanju.

Godine 1929. vraća se u grad koji joj pri prvom susretu nije donio sreću i pronalazi posao dnevničarke u računovodstvu Banske uprave. Živi u skromnom malenom stanu, bez osnovnih pogodnosti poput grijanja i vode. Često je gladna i nesretna, boreći se s teškim životnim uvjetima, a kasnije toj fazi života posvećuje nekoliko svojih djela. Konačno, zahvaljujući Boženinim

prijateljima, Krleži i Cesarcu, vraća se u HNK, ovaj put na posao glavne tajnice i ponovno se susreće s predrasudama od strane kolega.

Izvan radnog vremena, Božena se posvećuje održavanju satova na njemačkom i francuskom jeziku, a noću prevodi tekstove i radi više od petnaest sati dnevno. Ova predanost poslu, iako hvalevrijedna, dodatno pogoršava njezino zdravstveno stanje.

Iz turbulentnog razdoblja života izvlači je cimerica Joelle Vuković, poznata kao Joe. Bila je Boženina nepokolebljiva podrška kroz sve teškoće i nevolje. Dijelile su dom i životne radosti i tuge punih 30 godina, gradeći neraskidivo prijateljstvo.

Božena je bila strastvena antifašistkinja te dolazak Mussolinija na vlast, a kasnije Hitlera ne prihvaća najbolje. Kasnije se zbog nepomirljivosti s vladajućim režimom, odnosno ustašama, suočava s odbijanjem raznih poslovnih ponuda, dok je istovremeno prozivaju politički nestabilnom. Postaje zarobljenica svakodnevnog straha u Zagrebu gdje je morala paziti na svaki korak. Iako je bila osnivačica i prva predsjednica Društva hrvatskih književnica, 1941. godine Društvo se raspušta zbog neslaganja Božene i njezinih kolegica s Milom Budakom, političkim liderom ustaškog režima.

Nakon desetogodišnjeg rada kao tajnica u hrvatskom kazalištu, 1945. godine postaje prva žena direktorica Drame. Dolaskom partizanskih snaga u Zagreb, radosno ih dočekuje ispred kazališta, nadajući se promjenama. Postavlja temelje za pozitivne reforme u kazališnom svijetu, no njezine ideje često nailaze na otpor i smatraju ih nerealnima, zbog čega kratko ostaje na mjestu direktorice Drame. Kritike joj upućuju zbog nedostatka sposobnosti vođenja ideološke borbe protiv starih tendencija.

Nakon razdoblja u kazalištu, okreće se radu kao dramaturginja te kasnije osniva Pionirsko kazalište za djecu i mlade koje danas poznajemo kao ZKM (Zagrebačko kazalište mladih). Nastavlja svoj angažman kao kulturna djelatnica, a za svoj rad dobiva priznanja. Preminula je 10. lipnja 1966. godine, nakon čega je, šest godina kasnije, njezina cimerica Joelle odlučila tiskati knjigu izabranih tekstova o svome trošku kao trajni spomen na Boženin život i njezin doprinos kulturi.

3. POLITIČKI ANGAŽMAN I BORBA PROTIV FAŠIZMA

Božena Begović imala je aktivan politički život koji je oblikovao karijeru i njezin privatni život. Zanesena marksističkim idejama i literaturom strastveno počinje čitati Marxova dijela poput „Komunističkog manifesta“ i „Kapitala“. Studirajući u Beču, postaje svjesna brojnih društvenih nepravdi i nejednakosti koje su je potaknule na dublje promišljanje o socijalnim teorijama. Marksistička literatura, s naglaskom na kritiku kapitalizma i zalaganje za radničku klasu, privukla je zbog svoje analitičke dubine i revolucionarnog potencijala. Fascinacija marksizmom bila je rezultat nemoći građanskih intelektualaca da pruže odgovore na društvene probleme s kojima se suočavala pa tako nastupajući u Stadttheateru, u industrijskom mjestu Steyr, prepunom radničke publike, ojačava uvjerenje u ispravnost svojih političkih stavova.

„Moj me je otac pozvao u domovinu: „Ovdje je nova država, tu ćeš naći dostojno polje rada.“ Došla sam, ali pravo polje rada nisam našla, sve dok u godini 1945. nije čitava naša zemlja postala za mene ogromno polje rada, a ja sam samo žalila, što ne umijem i ne mogu svuda da stignem!“, napisala je Božena u autobiografskom zapisu.

Povratkom u Jugoslaviju, u sredini obilježenoj korupcijom, cinizmom i opadanjem ljudskih vrijednosti, uspjela je pronaći prijatelje s kojima je dijelila strast prema politici. Dijelila je isto mišljenje sa Krležom koji je također veličao Lenjina za kojeg su smatrali da je bio glas istine i pravde, no Sovjetski Savez za njih je bio nedostiživ. Bila je gorljiva antifašistkinja pa je dolazak Benita Mussolinija na vlast u Italiji 1922. godine pojačao njezino političko djelovanje. Mussolini je uspostavio fašističku diktaturu, koja je zagovarala totalitarnu kontrolu države, nacionalizam i suzbijanje opozicije na što je ona reagirala potpisivanjem raznih deklaracija i protesta, pokušavajući se boriti protiv fašizma. Međutim, s vremenom je gubila vjeru da će njezine akcije imati željeni učinak.

Dolazak Adolfa Hitlera na vlast u Njemačkoj 1933. godine bio je još jedan udarac za Boženu, predvodio je nacistički režim koji je zagovarao rasnu čistoću, militarizam i antisemitizam. Ovaj period je na nju djelovao uznemirujuće, osjećala je duboko razočaranje i odlučila se distancirati od pojma velike građanske europske kulture, koja je u tom trenutku doživljavala moralni pad pod utjecajem fašističkih i nacističkih režima.

Za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske (NDH), koja je postojala od 1941. do 1945. godine pod vodstvom Ante Pavelića, doživjela je svoje najteže dane. NDH je bila režimska država koja je surađivala s nacističkom Njemačkom i fašističkom Italijom, provodeći politiku genocida, progona i terora. Božena je bila izložena strahu, poniženju i smrtnim prijetnjama. U to doba već deset godina u kazalištu radi kao tajnica gdje će ostati skrivena sve do oslobođenja Zagreba, riskirajući svakodnevno kao znana simpatizerka Komunističke partije, aktivistica Crvene pomoći, prethodno i članica Hrvatske seljačke stranke (HSS), a od 1942. godine članica Antifašističke fronte žena (AFŽ).

Ustaške vlasti svakodnevno je zovu kao prevoditeljicu koja tečno govori i piše njemački jezik, ali Božena ne želi surađivati s njima. Moćni Pavelićev doglavlak Mile Budak, tada ministar vanjskih poslova NDH, poručuje da mora njegova djela prevesti na njemački. Zauzvrat joj nudi mjesto hrvatske spikerice na bečkoj radio stanici uz veliki honorar i stan, no ona odbija jer ne želi surađivati sa pristašama ustaškog režima.

Odbija i Gavellu koji ju nagovara da u njegovoj režiji nastupi s njemačkom recitacijom. Božena je često s otvorenim „neću“ odbijala ponude vladajućih te za vrijeme ustaškog režima sve češće odlazi na dugotrajna bolovanja. Posljedično, ustaške vlasti joj 1943. godine oduzimaju telefon jer je smatraju politički nepouzdanom. Njezino ponašanje i djelovanje smatra se neprihvatljivim te često dobiva i prijeteće poruke.

Božena je imala jasne političke stavove i odbijala je biti u društvu onih koji su imali različita uvjerenja. Zbog toga je prekinula sve odnose s ocem koji i dalje javno djeluje u sklopu režima. U to doba djeluje i u grupi aktivistica sjedinjenih u otporu protiv fašizma. Uz nju staju kolegice, novinarke i spisateljice iz ukinutog Društva hrvatskih književnica koje nisu htjele objavljivati za vrijeme NDH.

Konačno, 10. svibnja 1945. godine, nakon oslobođenja Zagreba, Božena na kazališnom službenom ulazu radosno dočekuje kamion raspjevanih mladića i djevojaka iz kojeg izlazi euforična grupa partizana, glumaca, plesača i glazbenika. Nakon gotovo dva mjeseca Božena se vraća na posao i postaje direktorica Drame, a kazalište odmah mijenja ime u Narodno.

Za vrijeme trajanja Drugog svjetskog rata, Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH) bilo je upoznato sa stanjem u kolektivu za ustaškog režima

zvano Hrvatsko državno kazalište, posve u skladu s novom vizijom da na upravna mjesta većinom dođu upravo umjetnici koji nisu bili pripadnici partizana, ali su cijelo vrijeme, unatoč riziku bili lojalni sudionici Narodnooslobodilačkog pokreta (NOP). Mjesecima se znalo da je to istaknuti dirigent Milan Sachs kojemu kao Židovu nije bilo dopušteno djelovanje za vrijeme NDH te se skrivao po bolnicama i Božena Begović. Sachs je imenovan direktorom Opere s Baletom, a Božena (iako je očekivala) ipak priznaje kako je bila iznenađena pozicijom direktorice. Joža Rutić, član Afrićeve skupine koji je 1942. godine otišao iz kazališta u partizane, imenovan je tajnikom kazališta. Ostali članovi birani su iz kazališnog ansambla, između prvaka koji su cijeli rat proveli u Zagrebu i bili odani pokretu te nisu bili pripadnici partizanskih jedinica.

Božena je 1945. godine doživjela ostvarenje još jedne želje, u nedjelju 11. svibnja održani su prvi parlamentarni izbori poznati i kao Izbori za Ustavotvornu skupštinu Demokratske federativne Jugoslavije na kojima su prvi put u povijesti jugoslavenskog naroda žene, omladina ispod 24 godine te vojska imali pravo glasa. Izbori su izazvali masovno upisivanje žena u biračke spise što je dokazalo da su i žene u novoj državi (FNRJ) stekle građanska i politička prava.

Božena, snažna zagovornica Partije u koju još nije primljena, ostaje kratko na poziciji ravnateljice Drame. Odluka o ostavci dijelom je bila uvjetovana njezinim povjerenjem u moćnog Rutića i druge drugove koje je smatrala vjerodostojnim borcima i članovima Partije. Uvjerenje u ispravnost ostavke potaknule su i kritike njoj bliskih ljudi. Nezadovoljni glumci-partizani, predvođeni glumicom Verom Krog-Orlović, optužili su je da u kazalištu ne želi angažirati borce i partizane. Orlović je napada na Konferenciji Narodnog odbora I. rajona 29. prosinca, tvrdeći da kazalište još uvijek zapošljava ljude koji su svoju umjetnost prodali Nijemcima, te da zbog toga borci nemaju priliku za rad. Također ističe da, kao žrtva fašističkog terora, ima pravo na angažman u kazalištu, no Božena je ne prihvaća jer Drami nije potrebno dodatno žensko osoblje.

O cijeloj situaciji obavijestila je Ivu Frola, kolegu pjesnika, partizana i bivšeg logoraša iz Jasenovca, koji je bio zadužen za Ministarstvo za kazalište. Iako Frol pruža podršku Boženi, Orlović ne odustaje i odlazi kod intendanta Tijardovića, koji također nije sklon partijskim utjecajima. Ustrajna u svojim zahtjevima, Orlović prijeti da će se obratiti ministru pa čak i maršalu Titu. Svjesna da su zaštitnici Vere Krog Orlović utjecajni od njezinih, odlučila je odstupiti s pozicije direktorice Drame. Otprilike u isto vrijeme, na Boženu su se okomili moralisti i dežurni puritanci, koji je na partijskim sastancima proglašavaju nastranom jer otvoreno živi sa ženom.

Sukob iz Drame proćuo se i do ćlanova politićkog biroa Centralnog komiteta KPH koji nezadovoljni kazalištem, teŹe novom urećenju. Kasnije je u pismu Partiji napisala da je odluka o odlasku s direktorske pozicije i nije previše iznenadila jer je, osobito u to vrijeme, bilo neshvatljivo da Źena bude direktorica.

Iako trpi oġovaranja radi privatnog Źivota, BoŹena ne odustaje od daljnjeg javnog i politićkog djelovanja. Aktivna je ćlanica glavnog odbora AFŹ- a za Hrvatsku i Plenuma Centralnog odbora AFŹ- a za Jugoslaviju, ali i Plenuma Narodne fronte za grad Zagreb i ćlanica predsjedništva republićke organizacije Narodne fronte.

U razdoblju od 1945. do 1947. godine, u dva mandata postaje zastupnicom u Skupštini grada Zagreba te „rajskoj“ skupštini. Krajem 1946. godine, jedna je od samo tri spisateljice na prvom osnivaćkom kongresu Saveza knjiŹevnika Jugoslavije odrŹanog u Beogradu. OkruŹena partijski i strukovno moćnim knjiŹevnicima poput JoŹe Horvata, Marijana Matkovića i Marina Franićevića, zastupnica je u grupi od ćetdeset pisaca za Hrvatsku u kojoj je predsjednik Andrić, potpredsjednik KrleŹa, a Napor poćasni predsjednik Saveza. Uz BoŹenu, u hrvatskoj delegaciji, nalazila se i potpuno zaboravljena prijateljica i suradnica iz NOP-a- Jelena Laboda- Zrinski.

Slika 5. BoŹena Begović 50-ih godina 20. st.

Uz podršku Krleže, članica Partije postaje 1948. godine, a već sljedeće godine odlikovana je Ordenom rada II. reda Prezidija vlade FNRJ. Društveno je angažirana i kao umirovljenica i entuzijastična kulturna djelatnica. Između ostalog članica je Savjeta za prosvjetu općine Gornji grad i predsjednica Školskog odbora Srednje baletne škole u Zagrebu.

Umrla je 10. svibnja 1966. godine, na dan kad je prije deset godina dočekala partizanski kamion kraj službenog ulaza u kazalište.

4. GLUMAČKI I KNJIŽEVNI RAD

Božena je svojim radom ostavila neizbrisiv trag i u kulturnom životu Hrvatske. Svoju glumačku karijeru započela je u Beču, a potom nastavila u Zagrebu i Dubrovniku, gdje je postala središnja figura kazališnog života. Kao redateljica, glumica i dramaturginja, dala je veliki doprinos razvoju kazališta. Uz to, njezina književna djela svjedoče o dubokoj predanosti umjetnosti i humanističkim idealima.

Oko 1920. godine izlazi Boženino prvo dramsko djelo na njemačkom jeziku- „Der Tod des Achilles“. Povratkom u domovinu, u Dubrovniku postaje animatorica kazališnog života kao organizator, vođa i redatelj amaterske družine u kojoj glumi i sama šiva kostime. U njezinoj režiji i interpretaciji prikazana su Shakespeareova i Vojnovićeva djela. Želja joj je rekonstruirati kazališni repertoar po svom ukusu i književno- scenskim sklonostima.

Nakon dubrovačke scene, Božena odlazi u Zagreb i započinje svoju umjetničku aktivnost kao glumica. Debitira u drami svog oca „Svadbeni let“ 18. travnja 1923. godine. Tadašnji intendant Julije Benešić i direktor Drame dr. Branko Gavella prihvaćaju Begovićevu ideju da glavnu ulogu Blanche dodijeli svojoj kćeri Boženi. Uz partnere Ivu Radića, Franju Sotošeka, Titu Strozija, Viku Podgorsku i Arnošta Grunda, Božena je oduševila kritičare i dobila brojne pohvale za svoju izvedbu. Upravo zbog tog uspjeha, Benešić i Gavella angažiraju je kao članicu drame HNK za iduću sezonu 1923./ 1924. Interpretira u Mulierevoj komediji „Građanin plemić“ te još nekoliko manjih uloga.

Ipak, radi bolesti mora prekinuti angažman i rastaje se s pozornicom na neko vrijeme. Kasnije, u Beogradu, pokušava još jednom u Vojnovićevoj dramskoj pjesmi „Smrt majke

Jugovića“ u ulozi Anđelije, ali je na kraju ipak morala odustati od glumačke karijere. Međutim, postaje plodnom autoricom. Piše svoje prvo djelo za pozornicu, scenarij za balet „Faunova noć“ kojeg je uglazbio poljski kompozitor Tadeusz Sygietyński, a izvedeno je 1925. godine u Narodnom gledalištu u Ljubljani. Godine 1926. počinje raditi kao spikerica i na novoosnovanom „Radio Zagrebu“ te neumorno i dalje piše, ponajviše liriku i prozu.

U siječnju, 1935. godine prvi je put prikazan njezin komad „Između jučer i sutra“ u tri čina. Kritičar Josip Horvat je to djelo koje prikazuje stanje dramatičnosti u svijetu, ocijenio kao najuvjerljiviju interpretaciju teatra kao ogledala svog vremena. Drama je doživjele devet izvedbi, a iste godine izvedena je i u Dubrovniku i Ljubljani.

Radnja njezinog drugog scenskog djela „Lampioni“ odvija se u Dubrovniku i Zagrebu, a prikazuje krizu u braku između uglednog odvjetnika i njegove žene. Božena je djelo ironično nazvala „Romantična komedija u pet slika“ te je prikazala odnose koji su tada vladali u krugovima građanskih elita. Kritičar dr. Hinko Vinković izjavio je kako je ovim djelom Božena dokazala svoj apsolutni dramski talent.

Očarana švedskom spisateljicom Selmom Lagerlof, 1940. godine piše dramaturgiju njezina djela „Gosta Berling“ u dvanaest slika koja je izvedena na „Radio Beogradu“, a godinu dana kasnije u Narodnom kazalištu u Skoplju.

Nakon deset godina rada u tajništvu Hrvatskog narodnog kazališta, odmah poslije oslobođenja Zagreba, povjeren joj je jedan od ključnih zadataka. U prvoj novoj upravi HNK-a na čelu s intendantom Ivom Tijardovićem, 10. srpnja 1945. godine, Božena je imenovana direktoricom Drame i time postala prva žena na tako visokoj poziciji. Zadatak joj je bio riješiti pitanje dramskog ansambla i budućeg repertoara drame. Koncipirala je bogati kazališni repertoar koji je sadržavao domaće i svjetske klasike pa i tadašnje suvremene scenske autore.

U kazališnoj sezoni 1945./46., dok je Božena obnašala dužnost direktorice, na scenu je postavljeno dvadesetak različitih djela, uključujući nekoliko praiizvedbi i premijera te ponovno uvježbanih repriza. Među domaćim autorima, prikazivana su djela Marina Držića, Mirka Bogovića i Jelene Lobode-Zrinjski. Od svjetskih autora, publika je imala priliku vidjeti radove Shakespearea, Goldonija i Ostrovskeg, kao i suvremenih pisaca poput Čapeka, Škvarina i Katajeva. Pozicija direktorice Drame donijela joj je mnoge izazove s kojima se sve teže nosila. Nakon napada

nezadovoljne glumice Krog- Orlović, Boženin javni ugled je ugrožen, a ona sve iscrpljenija, te 19. srpnja 1946. godine napušta funkciju direktorice.

Ipak, ostala je aktivna u kazalištu kao dramaturg te je sljedeće četiri sezone djelovala kao najbliži suradnik novom direktoru Ranku Marinkoviću. Svjesna trauma koje su doživjela poslijeratna djeca, htjela im je pružiti utočište gdje bi se zabavljali i dobro osjećali. Osniva Pionirsko kazalište za djecu, današnje Zagrebačko kazalište mladih (ZKM) i upravlja njime beskrajnom ljubavlju i strpljenjem kao redatelj- pedagog.

Slika 6. Današnje Zagrebačko kazalište mladih

Slika 7. Ulaz u ZKM

Izvor: M. Hruška, 2024.

Napisala je šest dramatizacija priča prikazanih u Pionirskom kazalištu. Prvi igrokaz bio je „Pioniri na ljetovanju“, u dva djela, slijedili su „Zločesti mačak“, „Mali vrtlar“, „Drug za druga“, „Zlatna lopta“ i u suradnji s glumicom Đurđicom Dević „Stara vremena“. Igrokazi su izvedeni stotinjak puta, a djeca su kroz njih upijala dobrotu, plemenitost i vjeru u život što su i bili Boženini ideali.

Pokusi za predstave održavali su se u Preradovićevoj ulici, a nastupi na pozornici Malog kazališta, današnjeg kazališta Gavella. Godine 1954., Malo kazalište otkazuje gostoprimstvo PIK-

ovcima koji tako završavaju na ulici. Duboko razočarana zbog nedostatka priznanja za rad s djecom, Božena je ponovno morala krenuti od nule. Međutim, zbog krhkog zdravlja bila je prisiljena povući se u prijevremenu mirovinu.

Njezina prva uloga na početku glumačke karijere bila je u Shakespeareovoj komediji „Na tri kralja“ gdje je glumila Violu, pa je svoju karijeru završila izvedbom „Tri kralja“ koja je dobila vrlo visoke ocjene. Djeca su obožavala raditi s Boženom jer ih nije učila kako da postanu glumci, već je od njih htjela napraviti ljude koji će uistinu zavoljeti kazalište, potvrdio je jedan od njezinih učenika.

Božena kao istaknuta književnica s jakim humanističkim idealima, težila je stvaranju svijeta oslobođenog od patnje i bijede. Njezino stvaralaštvo počinje u ranoj mladosti kada sa šesnaest godina piše svoju prvu crticu u prozi "Die Befreiung" (Oslobođenje) koja je objavljena u bečkom časopisu Muskete. Kasnije surađuje s još nekim bečkim listovima i s praškim dnevnikom Prager Presse.

Prvi dio njezine književne karijere obilježen je lirikom, a istaknuti su ciklusi poput "Im Wechsel der Zeit" (U mijeni vremena), "Tiefstes Leben" (Najdublji život), "Gestalten" (Likovi) i "Um Gott" (O Bogu). Osim poezije, pisala je i pripovijetke, novele te fantastične bajke za odrasle. Nakon prvih književnih uspjeha, vratila se u Hrvatsku i suočila s izazovom izražavanja na materinjem jeziku. Usprkos početnim teškoćama, njezina poezija na hrvatskom jeziku postaje sveprisutna u časopisima "Dom i svijet", "Vijenac", "Savremenik" te drugima od 1923. do 1940. godine.

Paralelno s pjesničkim radom, istaknula je svoje esejsko pisanje prikazujući duboko razmišljanje o književnosti i društvu. Primjer je esej o njezinom idolu (Reineru Marie Rilkeu) objavljen u časopisu Savremenik nakon njegove smrti koji svjedoči o Boženinoj intelektualnoj širini i dubokom poštovanju prema književnosti.

U turbulentnim vremenima Drugog svjetskog rata, Božena nije objavljivala, bili su to dani teške šutnje. Prikazala je bol i patnju tih teških ratnih godina kroz stihove svojih pjesama.

„Kroz prozor bulji crna noć

tko će nam noćas u kuću doć?“ (pjesma Noć, 1943.)

„Već godinama za nas ljeta nema,
a proljeće nam svako bolno vene.
Nad ljubičicom se rasplakala žena,
Spomenuvši se djece ubijene.“ (pjesma Crne godine, 1943.)

Književna ostavština obuhvaća i njezinu prvu i jedinu knjigu "O životu" koja sadrži trideset pjesama i kratku biografiju. Pjesme prikazuju životne prilike tog doba koje su obilježile neimaština, bolest i njezino pomicanje granica kao emancipirane žene.

„Dolaze pjesme nove, uvijek nove-
čarobne se riječi blješte po papiru...
A pjesnik što je? I što znače ove
profinjene sanje u ovom okviru:
Sunce, što ne dopre do našeg stana-
ljetno bez vode, zima bez ogrjeva-
popljuvani pločnik, smrad gradskih kavana-
fibra, plućni katar i bolesna crijeva.“ (pjesma Na mansardi, 1931.)

Boženin intelektualni doprinos proširuje se i na područje prijevoda djela hrvatskih književnika poput Krleže, Kranjčevića i Držića na njemački jezik.

Bila je društveno angažirana, osnovala je i predsjedavala Društvom hrvatskih književnica, pokretačkog i inspirativnog centra za žene u književnosti. Međutim, taj njezin angažman naišao je na prepreke tijekom ustaškog režima i Društvo je ukinuto 1941.godine.

Nakon Boženine smrti, prijateljica Joelle Vuković odlučila je na vlastiti trošak tiskati knjigu "Stih - proza - teatar" koja je sadržavala odabrane pjesme i tekstove svestrane umjetnice da bi „sačuvala uspomenu na tridesetak godina zajedničkog života i rada u dobru i zlu“, tako je napisala Joelle.

Kroz svoja književna djela i angažman Božena je ostavila dubok i neizbrisiv trag u hrvatskoj književnosti, ističući se svojom osjetljivošću prema ljudskoj patnji i čežnjom za pravednijim svijetom. Unatoč značajnom doprinosu, njezino ime sve se rjeđe spominje. Mnogi ni ne znaju tko je Božena bila, a njezin rad polako klizi u zaborav.

5. PRIVATNI ŽIVOT

„Božena je od mog života načinila pjesmu“, rekla je Joelle Vuković, Boženina životna suputnica, s kojom je trideset godina dijelila stan u Jurjevskoj 19.

Slika 8. Jurjevska ulica

Slika 9. Ulazna vrata kuće

Izvor: M. Hruška, 2024.

Slika 10: Spomen ploča na kući B. Begović

Izvor: M. Hruška, 2024.

„Božena i ja upoznale smo se 1936. godine. Ona je znala nekoliko jezika, ali francuski je slabije govorila, a ja sam u Francuskoj studirala. Pune dvije godine od 1936. do 1938. nas dvije smo samo razgovarale na francuskom. I njemački nam je jezik bio zajednički, ja sam odmalena govorila njemački, školovala se u Beču, studirala u Leipzigu, a Božena je također pohađala umjetničku akademiju u Beču, bila je već poznata njemačka glumica.“, rekla je Joelle Vuković² za emisiju Radio Zagreba „Ljudi XX stoljeća“, autora Arisa Angelisa. (Angelis, 2015).

Nesretan brak njenih roditelja teško je utjecao na Boženu od malih nogu, oblikujući negativan stav prema muškarcima i zahladivši odnose s ocem. Tri godine nakon razvoda, majka Paula odlazi u Dubrovnik gdje postaje jedna od najvažnijih figura dubrovačkog glazbenog života, osniva i vodi privatnu glazbenu školu, nastupa na koncertima i drži predavanja o glazbi. U Dubrovnik odlazi s Boženinim mlađim bratom Brankom, dok ona ostaje završiti akademiju u Austriji.

Nakon završetka studija, 1921. godine vraća se u domovinu. U Zagrebu živi s ocem, njegovom budućom ženom Annom Mariom Spitzer i polubratom Brunom. U ljeto 1924. godine, odlazi majci u Dubrovnik te se zaručuje za mladog liječnika iz tradicionalne obitelji koja nije oduševljena

² Intervju s Joelle Vuković, [FELJTON: Ljevičarka iz plemićke obitelji koja je ljubila ženu | NACIONAL.HR | News portal najutjecajnijeg političkog tjednika](#)

mladom emancipiranom ženom. Zbog nepodnošljivih razlika, Božena otkazuje vjenčanje i posvećuje se pisanju i prevođenju, usavršavajući hrvatski jezik.

U Zagrebu se zaljubljuje u oženjenog čovjeka, no nakon dužeg razdoblja mučenja odlazi jer ne želi biti uzrok rastave i ponovno proživljavati tragičnu sudbinu svoje majke. Nakon toga više nije mogla ostvariti ozbiljnu vezu s muškarcem te po vlastitom priznanju s 26 godina postaje „stara frajla“.

U to vrijeme, djevojke koje su navršile 26 godina bile su prema tadašnjim društvenim normama nazivane "stare frajle" ili stare djevojke, te više nisu bile smatrane poželjnim udavačama. Božena se svakodnevno suočavala s konstantnim pritiskom društva zbog svojih izbora u ljubavnom životu. Miroslav Krleža postaje joj veliki uzor i utjeha u periodu kad ni sama ne zna gdje pripada, no odabire bijeg iz Zagreba.

Kasnije se, preko Cesarca i Krleže, s kojima ju veže prijateljstvo, vraća u Zagreb u kazalište. Živi samotno, radeći preko petnaest sati dnevno. S ocem je u stalnom sukobu radi različitih političkih pogleda, a on zbog političke afere oko drame „Hrvatski Diogeneš“, napušta mjesto ravnatelja Drame.

Zatrpana poslom i teškog zdravstvenog stanja, prima u stan inženjerku kemije Joelle koja će ju svojom pažnjom i zdravom kuhinjom izvući iz bolesti i depresije. U svojoj knjizi „Ljudi XX stoljeća“ (Angelis, 2015), o tomu govori:

„Mnogo smo išle i na koncerte. Božena je jako voljela glazbu, čak ju je u Beču i studirala. Njena majka je bila uspješna pijanistica Paula Goršetić. Često smo išle u kazalište i operu. Nije se mogla dogoditi neka dobra predstava, a da nas tamo nije bilo. Trideset sedme našle smo stan u Jurjevskoj ulici i od tada smo punih 30 godina, do njene smrti, zajedno živjele gore u mansardi. Njeno društvo, posebno ljudi iz kazališnog kruga su onda postali i moje društvo, a moji prijatelji i njeni. Nju je više zanimala umjetnost, mene društveni odnosi, recimo politika. Božena je bila jednu godinu starija od mene. Bila je jako načitana, a i ja sam voljela čitati. Često smo i diskutirali o onome šta je prevodila, bile su to divne knjige Stendhala, Rilkea, Balzaca i drugih, a prevodila je i naše pisce od Držića do Krkleca na njemački, esperanto, češki i francuski jezik. I posebno Krležu. To što su njegova glavna djela objavljena i na njemačkom jeziku, velika je zasluga Božene Begović“.

U tom intervjuu kojeg je snimila za „Radio Zagreb“, Joelle Vuković iznosi i jednu neobičnost:

„Božena je bila veliko ime naše kulture, ali je danas nekako zaboravljena i zapostavljena, sjete je se tek kad je godišnjica Radio Zagreba pa je spominju kao prvu spikericu koja je 1926. godine pozdravila prve slušatelje, sa onim poznatim “Halo, halo, ovdje Radio Zagreb, javite kako nas čujete”. I to se onda vrti na radiju po cijeli dan, a to uopće nije originalna snimka, nego je to Božena naknadno snimila negdje u šezdesetim godinama. A što je još zanimljivije, kada se Radio Zagreb 1926. godine prvi put javio s Markova trga, to nije ona izgovorila, nego je taj pozdrav na početku emitiranja rekao direktor i osnivač radio stanice Ivo Stern.“

Poznata je činjenica da je Božena Begović svoje „prve riječi“ u eteru Radio Zagreba zaista naknadno snimila, puno godina poslije. Međutim, je li ih izgovorila baš ona ili direktor Stern, vjerojatno nikada nećemo saznati jer izvornih tonskih zapisa iz tog vremena – nema.

„...sjećati se Božene Begović samo kao radiospikerice je velika nepravda i prava sramota. Ja se uvijek naljutim kad čujem – “Božena Begović, prva spikerica Radio Zagreba”, zaključuje Joelle Vuković (isto).

Česti gost bio je Boženin prijatelj Krleža koji je volio boraviti kod njih; za vrijeme policijskog sata igrali su šah i potapanje brodova, a Krleža ih je zarazio kineskom igrom Mah Jong. Nisu imali mnogo pa su gosti uglavnom bili posluženi šalicom čaja. Druženje Božene i Krleže imalo je dvostruku sponu; Krleža ju je cijenio kao izuzetno inteligentnu osobu i smatrao ju je dobrim sugovornikom. Zapravo su bili jako slični, tvrdila je Joe. Njezina su braća bili članovi Komunističke partije, stariji brat uhićen je tri puta te 1943. godine završava u logoru, dok mlađi, istaknuti novinar Bruno, odlazi u partizane 1942. godine.

Božena prekida svaki odnos s ocem jer mu ne može oprostiti suradnju s fašistima. On završava na Sudu časti Društva hrvatskih književnika te mu je doživotno zabranjeno tiskanje i izvođenje književnih djela, što prihvaća bez pogovora. Umire u Zagrebu u svibnju 1948. godine nakon drugog moždanog udara.

Božena se vraća još nekoliko puta u Dubrovnik svojoj majci sve do njezine smrti. Nakon oslobođenja Zagreba, s radošću u svoj stan ugošćuje pripadnike partizanske trupe u kojem živi s Joelle sve do smrti. Istaknula je kako ju je Krleža za života naučio da treba misliti svojom glavom,

preuzeti na sebe svu odgovornost i zastupati ono što smatra ispravnim. Tako se Božena za svog života pridržavala jedinog načela, a to je biti čovjek bez obzira na sve.

6. ZAKLJUČAK

Božena Begović bila je izuzetna ličnost koja je svojim radom i predanošću ostavila dubok trag u hrvatskoj kulturi, književnosti i kazalištu. Njena svestranost kao glumice, književnice, i političke aktivistice, čini je važnom figurom koja zaslužuje više pažnje u povijesnim i književnim zapisima. Unatoč mnogim izazovima i predrasudama s kojima se suočavala, Božena je svojim radom i uvjerenjima neprestano pomicala granice.

Borila se protiv fašizma i neumorno se zalagala za prava radnika i žena u nadi da će promijeniti društvo tadašnjeg doba. Prijateljstva s Miroslavom Krležom i drugim istaknutim intelektualcima tog vremena dodatno potvrđuju njezinu važnost i utjecaj. Boženin književni rad često je zanemaren, no nudi vrijedne uvide u društvene i političke kontekste tog vremena. Svojim je djelima izražavala duboku humanističku stranu, posvećujući se temama patnje, borbe i nade. Osnivanjem i radom u Pionirskom kazalištu za djecu, ostavila je neizbrisiv trag u odgoju i obrazovanju mladih generacija.

Njezin doprinos hrvatskoj kulturi treba biti prepoznat i cijenjen, ne samo u akademskim krugovima, već i među širom javnošću. Tako je ZKM premijerno 1.veljače 2022. godine izveo predstavu „Halo, halo, ovdje Radio Zagreb“ inspiriranu životom i radom Božene Begović kroz projekt radiofonskog teatra.

Slika 10. Plakat za predstavu 2022. godine

„Tko sam ja? Onaj, što bolno stenje u tamnim sobama,
nemirno luta po gradskom asfaltu, što se vječno buni
i bori, kida i lomi u sumnji i prkosu, što stisnuta srca
želi bunu i boj?“ (pjesma Tko sam?, 1929.)

Božena predstavlja simbol hrabrosti i odlučnosti, a život i rad ove samozatajne buntovnice pružaju trajnu inspiraciju za sve one koji se bore za svoje ideale.

7. LITERATURA

Angelis, Aris (2015). Ljudi XX stoljeća – od Smirne do Saigona. Disput. Zagreb.

Banović, Snježana (1988-1989). Na mansardi života. Kazalište, 88-89, 40-47.

Banović, Sježana (2018). Žena koja je prva izgovorila “Halo, halo, ovdje Radio Zagreb” taj se grad odrekao sad već treći put. Ideje.hr. <https://ideje.hr/zene-koja-je-prva-izgovorila-halo-halo-ovdje-radio-zagreb-taj-se-grad-odrekao-sad-vec-treci-put/> Pristupljeno 4. lipnja 2024.

Batušić, Slavko (1988-1989). Na pozornici - za pozornicu. Kazalište, 88-89, 58-62.

Begović, Božena (2008). O boli i o razumu. Društvo hrvatskih književnika. Zagreb.

Begović, Božena (1974). Stih- proza- teatar. Zadružna štampa. Zagreb.

Džidić, Lada (1988-1989). O književnom radu Božene Begović. Kazalište, 88-89, 76-82.

Ivanković, Hrvoje (1988-1989). Dubrovačka kazališna dionica Božene Begović. Kazalište, 88-89, 50-59.

Kolega, Katarina. "Igrajmo se kazališta – Božena i njezini Pikovci." Kazalište, vol. 88-89, br. 9, 1988-1989, str. 64-76.

Moje vrijeme (2016). Božena Begović – nepoznati život prve spikerice Radio Zagreba. Mojvrijeme.hr. <https://www.mojvrijeme.hr/magazin/2016/05/bozena-begovic-nepoznati-zivot-prve-spikerice-radio-zagreba/> Pristupljeno 3. lipnja 2024.

Nacional (2015). Ljevičarka iz plemićke obitelji koja je ljubila ženu. Nacional.hr. <https://www.nacional.hr/feljton-ljevicarka-iz-plemicke-obitelji-koja-je-ljubila-zenu/> Pristupljeno 4. lipnja 2024.